

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Van Vijfentwintig tot Vijfenzeventig

J. HEIMANS.

Aan het slot van de 75e jaargang past ons — te midden van de opgroeiende derde generatie — een terugblik op driekwart eeuw. Bij vorige lustra is telkens eraan herinnerd dat de oprichting van het tijdschrift „De Levende Natuur” onderdeel was van een réveil in de natuurliefde, een terugkeer tot natuurbesef. Herhaaldelijk is bij zulke herdenking opgemerkt, dat ons tijdschrift in de loop der jaren veranderd is in tendens, van interpreterend en inventief naar meer documenterend en instructief, ook is veranderd in niveau, van doordacht amateuristisch naar meer professioneel. Deze veranderingen zijn niet opzettelijk of planmatig aangebracht, en zeker niet bedoeld bij de oorspronkelijke op-

zet. Ze zijn zelfs dikwijls met leedwezen geconstateerd, maar waren klaarblijkelijk een onontkoombaar gevolg van de geleidelijke ontwikkeling van personen en omstandigheden.

Die geleidelijke ontwikkeling is niet gelijkmatig verlopen, integendeel, met horten en sprongen. De gunst en ongunst der tijden is weerspiegeld in de wisselende dikte der banden in de lange rij: de 15e driemaal zo dik als de 14e, de 60e tweemaal zo dik als de 50e. Dat ook de algemene belangstelling voor popularisering op eenvoudig niveau van veldbiologie aan sterke schommelingen onderhevig is, mag niet verwonderen.

Bij de officiële uitreiking van de Heimans en

Thijssse-prijzen voor 1972 aan J. Landwehr en E. E. van der Voo op 8 april van dit jaar te Amsterdam, werd, in de door V. Westhoff en mij ter gelegenheid daarvan gehouden voordrachten, zoals vanzelf spreekt, herinnerd aan het réveil van destijds, en daarbij ook de vraag opgeworpen, hoe het er nú voorstaat met de behoefte aan populaire voorlichting.

Tijdens die discussie kwamen wij tot het pomen van de stelling, dat, ook in deze tijd van gedwongen milieu-bewustwording, een groot deel van de Nederlanders, zelfs bij hun recreatie, voorbijleeft aan de vreugden, die ingewijde natuurliefhebbers putten uit eigen waarneming aan heel gewone bloemen, vogels en insecten.

Een nieuw initiatief zou wellicht een overeenkomstig effect als het réveil van 75 jaar geleden kunnen sorteren bij die grote groep van geürbaniseerde en gemotoriseerde landgenoten, die het rechtstreeks contact met de levende natuurobjecten ontgaat. De eerste stap daartoe zou dan kunnen zijn, het verwezenlijken van het reeds meer dan 50 jaar oude plan van de Heimans-stichting voor een klein populair museum in de grote stad met algemeen-biologisch informatiecentrum en boekerij.

Bij het vergelijken van de voor De Levende Natuur ontvangen teksten van die prijsuitreikingsvoordrachten met vroegere jubileumsartikelen, blijkt een verrassende overeenkomst met het stuk van Thijssse aan de aanvang van de 25e jaargang (mei 1920) onder de titel „Vijfentwintig”. De overeenkomst, vooral als wij het vervolgartikel van Thijssse in de juli-aflevering van 1920 er bij nemen, is zo groot, dat we ons verbijsterd afvragen, daar de wereld ook in dit opzicht toch heus niet heeft stilgestaan, of wij misschien in een vicieuze cirkelgang van 50 jaar op eenzelfde dieptepunt zijn aangeland als toen.

In tegenstelling met Thijssse's spreekwoorde-

lijk onbekommerd optimisme is zijn toon hier bepaald pessimistisch, zelfs gedeprimeerd; maar telkens, meer echt Thijssse, uitlopend in een enthousiaste oproep tot verbetering.

Die 25e jaargang is wel een van de dunste geworden van de serie, dunner dan de vorige en de volgende. Toch was 1920 niet een jaar van depressie op ons gebied. Integendeel, het was het stichtingsjaar van de N.J.N. In alle opeenvolgende afleveringen van die jaargang zijn initiatieven tot de stichting van een jeugdbond voor natuurstudie geciteerd en gestimuleerd.

Om de — volkomen onbedoelde — overeenkomst van onze voordrachten in 1972 met de uitspraken van Thijssse in 1920 te demonstreren nemen we hieronder eerst het desbetreffende gedeelte uit diens artikels onveranderd over, om daarop de tekst van beide re-des te laten volgen.

Vijfentwintig, door JAC. P. THIJSSSE

Met deze aflevering begint onze vijfentwintigste jaargang. Wij hadden er gaarne een jubel-jaargang van gemaakt, met een paar extra afleveringen, waarin in het bijzonder aandacht zou zijn geschonken aan eenige van de vele belangrijke onderwerpen op het gebied van natuurstudie en natuurbescherming, die thans actueel zijn. Maar het is anders uitgevallen. De hoge papierprijzen en drukloonen maken zoiets onmogelijk en wij zullen al blij zijn wanneer wij ons werk zullen kunnen voortzetten zonder belangrijke prijsverhoogingen of ruimtebesparing. Doch voortzetten moeten wij het, want de groote betekenis van natuurstudie wordt nu veel duidelijker beseft dan een kwart eeuw geleden. Het beste bewijs daarvoor zijn wel de vele op- en aanmerkingen, die wij haast iederen dag vernemen en die ons ook iederen dag het doen betreuren, dat de tijdsomstandigheden niet gedoogen, dat ons blad

ruimte genoeg geeft om aan de velerlei wenschen te voldoen.

Menigeen, die als kind een briefje schreef aan De Levende Natuur of een kleine mededeeling inzond, heeft zich ontwikkeld tot een goed naturalist en sommige hunner nemen nu in de wetenschappelijke wereld een groote plaats in. En dat gaat gelukkig nog altijd voort. Onze rubriek Vragen en Korte Mededeelingen is lang niet het onbelangrijkste deel van ons blad, en hoe wij in de „groote letter” soms afdwaalden, de laatste bladzijden behielden altijd het contact met de oorspronkelijke bedoelingen der oprichters van het „Tijdschrift voor Natuursport”.

Van die oprichters ben ik alleen overgebleven. Eerst ontviel ons Jaspers en in 1914 gebeurde het grootste ongeluk dat ons tijdschrift kon treffen, toen E. Heimans viel, midden in zijn werk. Hij toch was van het begin af de ziel der beweging, zocht in rusteloozen ijver telkens nieuwe banen en wist aan alles wat hij ondernam door den gloed van zijn geestdrift en door de juistheid en aantrekkelijkheid van zijn beschouwingen een bekoring mee te deelen, die opwekte tot navolgen, tot medewerken, tot voortzetten. Het laatste heeft hij dit wel gedaan toen hij de studie der geologie ter hand nam en in een paar meesterlijke artikelen deed gevoelen hoe deze tot dien tijd miskende tak van natuurstudie een bron kan zijn van hoog genot en hoe ieder, die maar wil, er aan beginnen kan. En hoe voorzichtig was hij te gelijker tijd; er heeft nooit een popularisator geleefd, die meer dan hij vervuld was van eerbied voor de wetenschap en haar ingewijden. Wij kunnen onzen vijftiengsten jaargang niet beter viëren, dan door Heimans te eeren en te herdenken. Naar ik hoop, zal de gelegenheid daartoe zich in practischen vorm voordoen en ik beloof U vast, dat er een deel van onze beperkte ruimte gewijd zal worden

aan de Heimans-stichting. De meeste onzer lezers weten wellicht niet dat de Heimans-stichting reeds bestaat. De (het woord walgt mij haast) „tijdsomstandigheden” zijn oorzaak, dat zij tot nog toe aan de uitvoering van haar program weinig gedaan heeft. Doch weldra zal het er van komen en dan zal u gevraagd worden om mede te werken ten einde de noodige fondsen bijeen te brengen voor den bouw van een voor ieder kosteloos toegankelijk museum voor plantkunde en delfstofkunde te Amsterdam, in aansluiting met het zoölogisch en palaeontologisch museum dat door Artis gebouwd zal worden. Hoe heeft Heimans zelf altijd gewenscht, dat zulk een museum eenmaal in de hoofdstad tot stand zou komen. Hoe hebben de kleine voorloopertjes te Denekamp en te Maastricht zijn belangstelling genoten! En welk een voldoening zou het zijn als het vijftiengste jaar van het bestaan van zijn blad het begin van uitvoering zou zien van een van zijn lievelingsdenkbeelden!

Nog altijd kan geen volledige natuurbeschrijving gegeven worden van Nederland, nog altijd kan iedereen, zelfs het schoolkind, hopen, daar de een of andere bijzonderheid toe bij te dragen. Nog altijd dreigt het gevaar, dat veel van ons landschap verloren gaat eer wij het kenden. En daarom, al is thans de feestelijke stemming een weinig verstomd, beginnen wij met nieuwen moed onzen nieuwen jaargang in de hoop, dat onze vrienden, groot en klein, ons zullen blijven steunen.

De Heimans-stichting is haar werk begonnen. Zij stelt zich als eerste doel de stichting van een openbaar Museum voor Plantkunde en Delfstofkunde in aansluiting met een dergelijk Zoölogisch en Palaeontologisch museum, dat door Artis en de Gemeente Amsterdam wordt gesticht.

Rede, uitgesproken door J. HEIMANS

Naar aanleiding van de in 1972 wederom uit te reiken Heimans en Thijssse-prijs door de E. Heimans-Stichting en de Stichting Dr. Jac. P. Thijssse-Fonds is op een gecombineerde vergadering van de beide stichtingsbesturen ook overwogen welke andere gezamenlijke activiteiten kunnen worden geëntameerd of gestimuleerd.

De bestemming van de Heimans- en Thijssse-prijs is indertijd aldus geformuleerd: voor personen, die — anders dan uit hoofde van hun ambtelijke functie — hebben bijgedragen tot voortzetting van het levenswerk van Heimans en Thijssse: het populariseren van natuurstudie en natuurbescherming door het stimuleren van de algemene belangstelling voor plantengroei en dierenleven en de bodemgesteldheid van Nederland.

De instelling en uitreiking van deze prijzen heeft als neven doel, wat meer bekendheid te geven aan het bestaan en de werkzaamheden van de beide stichtingen.

De restrictie dat het amateurswerk moet zijn, en dat het in de trant van Heimans en Thijssse moet liggen, heeft in de latere jaren de toewijzing dikwijls bemoeilijkt.

Zulke populair-wetenschappelijke activiteiten worden namelijk tegenwoordig veelal verricht door academisch gevormde biologen of oudere studenten in het vak. De geschriften en andere rapportages daarover, ook als die voor het algemene publiek zijn bestemd, kunnen meestal niet gelden als popularisatiewerk op de manier van Heimans en Thijssse. Al het biologische veldwerk, ook dat van amateurs, zoals die uit K.N.N.V., Mycologische Vereniging, N.J.N., ligt tegenwoordig op een hoger wetenschappelijk niveau. Men hoeft maar de laatste jaargangen van al de desbetreffende tijdschriften te vergelijken met oudere, om dat in te zien. Bij het thans zo urgente biologisch onderzoek van milieubedrijf en naar mogelijkheden van milieu-

bescherming valt hetzelfde te constateren.

Is er nu behoefte aan voorlichting op een lager niveau, voor het algemene publiek?

Ogenschoijnlijk is die behoefte er niet. We worden immers overstromd o.a. met grote en kleine boeken op alle biologisch gebied, meest internationale uitgaven vol met fraaie kleurenfoto's. In dit opzicht is er klaarblijkelijk geen reden om te voorzien in nog meer voorlichting.

Maar, precies zo was het ook toen Heimans en Thijssse met hun werk begonnen. De botanie en zoölogie stonden in Nederland op hoog peil. Niet alleen zuiver wetenschappelijk — Hugo de Vries, Suringar, Oudemans, Max Weber — maar ook wat betreft de kennis van de flora en de fauna van Nederland, inclusief mossen e.d., juist door het werk van niet-academische amateurs: de floristen van de Botanische Vereniging, in die tijd bv. Kok Ankersmit (van zijn vak leerhandelaar).

De universitaire topfiguren, zoals Hugo de Vries, voorzagen ook voor hun deel in het populariseren, in boeken, tijdschriften en voordrachten. Er werd, net zo min als nu, behoefte gevoeld aan algemener, directer, of eenvoudiger voorlichting. Die behoefte moest eerst heel moeizaam worden gewekt!

Het eerst sloeg het aan bij jongere mensen, die in de grote stad waren komen wonen en werken, en bij wie, door het lezen van de eerste Heimans- en Thijssse-boekjes een gevoel van heimwee werd gewekt naar het buitenleven in hun jeugd. Voor hen was het een revolutionaire ontdekking dat je dit opnieuw kon beleven, zelfs dichtbij de stad, als je het maar opzocht. Het is daarom zeker wel terecht, dat veel jaren later, bij terugblik op dit begin, werd gesproken van een „réveil”. Nu lijkt het wel zeker, dat, bij alle verschil in maatschappij-structuur tussen toen en nu, ook tegenwoordig weer een grote groep van stadsmensen door een dergelijk réveil zou kunnen worden gebracht tot een meer direct

contact met de natuur, waarvan ze zijn vreemd door urbanisering en automobilisering. Zelfs gezinnen met opgroeiende kinderen, die in de weekends de stad uitgaan met de auto, ook die met caravan of tent 's zomers buiten kamperen, zitten tijdens hun recreatie, bij intuïtie met hun rug naar de buitenwereld gekeerd.

Hoe kunnen wij nu bij deze mensen enige nieuwsgierigheid opwekken voor die buitenwereld achter hen?

In de stad worden wel veel bloemen en planten gekocht. Die dienen voor aankleding van de kamer; de grotere bladplanten speciaal voor meubilering van de hal van torenflats en bankkantoren, als een soort siermeubel dat blijft staan waar het is neergezet.

Wanneer een pedante schoolmeester zou zeggen, dat die ene bladplant *Ficus benjamina* heet, en dezelfde soort is als de Waringin van Java, dan lachen ze hem uit; en misschien wel terecht: een grote boom, die op Java *groeit*, is immers heel iets anders dan een potplant die hier wordt neergezet. Dit functionele verschil is eigenlijk reëler dan het verschil tussen twee soorten van *Ficus*, dat wij met een Latijnse naam aangeven. Natuurlijk is het hanteren van officieel erkende namen noodzakelijk bij iedere poging om kennis bij te brengen van de diversiteit van vormen en verhoudingen in de levende natuur. Maar het bijbrengen van zulke kennis is niet onze opdracht. Wel het stimuleren van het verlangen tot kennismaken met de levende objecten zelf.

Die boekjes met kleurenfoto's worden in de regel ook niet gekocht om de namen op te zoeken, maar om cadeau te geven aan iemand die van bloemen houdt en die het dus prettig zal vinden om mooie plaatjes van bloemen te bekijken.

Langs de weg van het verspreiden van kennis door geschrift of voordracht moeten wij het dus niet zoeken. Ook niet door het nog-

maals laten herdrukken van de oorspronkelijke boekjes van Heimans en Thijsse. Die worden nog wel geprezen door de ouderen onder onze generatie, maar ze kunnen blijkbaar niet worden aangepast aan het levens-tempo van deze tijd.

In welke richting zouden onze stichtingen dan wel iets kunnen proberen te ondernemen of te stimuleren?

De Heimans-Stichting is tot stand gekomen kort na de dood van E. Heimans in 1914 en heeft zich direct als eerste doel gesteld het verwezenlijken van een al lang door hemzelf gekoesterd plan: Een populair natuurhistorisch museumpje, liefst in de Plantagebuurt van Amsterdam dat, aan de hand van een basiscollectie van objecten en boeken, zou dienen als informatiecentrum — mondeling en schriftelijk — van alle mogelijke takken van natuurliefhebberij. De behoefte aan zo iets was duidelijk uit de reacties op zijn eigen schrijfwerk en voordrachten: een voortdurende dagelijkse stroom van brieven en pakjes met documentatie van vondsten en vragen om inlichtingen.

Voorbeeld was het toen al bekende „Natura Docet” van Meester Bernink in Denekamp, dat met actieve steun van Heimans en Thijsse van de grond was gekomen.

In Amsterdam moest het wat anders worden opgezet; liefst in de Plantage, om directe verwijsmogelijkheden te hebben naar Artis, Hortus, Zoölogisch en Geologisch Instituut, als „hoger beroep”.

Dat plan sloeg direct goed aan: Onder ongunstige omstandigheden, in het begin van de eerste Wereldoorlog, kwam een aanzienlijke som gelds bijeen. Zelfs werd al een bouwplan opgesteld en gepubliceerd van een Museum-gebouwtje achter Artis.

Wat er tenslotte tot stand werd gebracht, is het „Heimans-diorama”. Het kapitaal van de Heimans-Stichting was aangevuld met een subsidie van de Gemeente Amsterdam, on-

Uitreiking natuurprijs

(Amsterdam)

Fig. 1. Cartoon van Wibo in de Volkskrant van 11 april 1972.

der persoonlijke invloed van de Wethouder Wibaut tot een belangrijk bedrag verleend. De Gemeente Amsterdam stond daartoe ook af de toen juist vrijgekomen collegezaal met practicumruimten voor dierkunde van de Gemeentelijke Universiteit. Artis droeg bij met materiaal, en de Artis-preparateur Steenhuizen, die intiem bevriend was geweest met Heimans zowel als met Thijsse, leidde de opzet en de uitwerking.

Dat diorama was in die tijd een zeer indrukwekkend geheel; maar het beantwoordt niet aan de originele bedoeling. Dat het Texel voorstelt, dus het werkterrein van Thijsse, niet van Heimans, is geen overwegend bezwaar. Maar het diorama is statisch, op één aspect gericht en dood. Hoe zorgvuldig na-

tuurgetrouw en indrukwekkend ook, het activeert niet. Het destijds beroemde Panorama aan de Plantage Middenlaan had tenminste nog jaarlijks wisselende diorama's.

In elk geval kan het Heimans-diorama niet gelden als te beantwoorden aan de doelstelling van onze stichtingen, ook niet om de herinnering aan het werk van Heimans en Thijsse levendig te houden. Daar heeft Thijsse zelf wel beter voor gezorgd door zijn werk, nog dertig jaar nadien. Wel had het Heimans-diorama heel goed kunnen dienen als een imposant begin, als blikvanger waaromheen andere activiteiten geleidelijk hadden kunnen worden geïnstalleerd.

Elders in het land zijn tegenwoordig verscheidene „bezoekerscentra” ingericht, zoals die van het Staatsbosbeheer aan het Savelsbos en in de Peel, en diverse nieuwe van Natuurmonumenten en I.V.N., die alle op lokale, gespecialiseerd gerichte wijze, enkele van de hier voorgestelde functies verwezenlijken.

Er zijn in de latere jaren, ook in deze buurt van Amsterdam, verwante activiteiten van start gekomen, en reeds met opvallend succes, die niet alleen als voorbeeld kunnen dienen, maar met wie misschien samenwerking kan worden gezocht.

Zulk een verwante activiteit is bv. ontwikkeld door de Amsterdamse Natuurhistorische Raad. Tot nu toe zijn de werkzaamheden van de A.N.R. speciaal gericht op het biologie-onderwijs op de L.S. In samenwerking met Artis, met de schoolbioloog en met diverse gemeentelijke instanties zijn thans de meeste Amsterdamse basis-scholen ingeschakeld in een omvangrijk vast werkplan.

Verwante activiteit, maar weer anders gericht, vertegenwoordigen ook de periodieke tentoonstellingen, die zich onder de leiding van Dr. Hillenius van het Zoölogisch Museum hebben afgesplitst.

Niet zonder reden heeft de eerste van deze

tentoonstellingen, op voorstel van ons medebestuur lid Kleijn, de naam gekregen: „Het land van Heimans en Thijssse”.

De ruimten, waar deze tentoonstellingen worden gehouden, grenzen aan de toegang tot het Heimans-diorama; de bezoekers gaan dikwijls ook daar meteen nog kijken.

Aan onze wens van een permanent, voor ieder openstaand, veelzijdig voorlichtingscentrum, met gelegenheid voor zelfwerkzaamheid met behulp van een hand-boekerij, voldoen die tentoonstellingen, zoals ze nu zijn, ook niet. Daarin zouden allerlei botanische, zowel als zoölogische en landschapsaspecten moeten worden betrokken, evenals vraagpunten betreffende stenen, mineralen, fossielen, zo mogelijk zelfs die op het gebied van de archeologie, waarvoor op het ogenblik in Amsterdam veel aandacht is bij grote groepen van jonge mensen.

Rede, uitgesproken door V. WESTHOFF

Het is nu acht en zeventig jaar geleden dat Heimans en Thijssse hun samenwerking in daden gingen omzetten door het boekje „Van vlinders, bloemen en vogels” te laten verschijnen, het eerste van de beroemde reeks, die de toenmalige Nederlanders belangstelling, kennis en waardering van en voor planten en dieren bijbracht. Dat eerste boekje was, zoals de schrijvers het zelf noemden, een sprong in het duister, en het was en is even verwonderlijk als bemoedigend, zowel toentertijd als nu wij daarop terugzien, dat deze boekjes, het daaruit al spoedig voortgekomen tijdschrift *De Levende Natuur* en alle verdere activiteiten van onze pioniers Heimans en Thijssse, in het zo korte tijdsbestek van tien jaar al zulke vérstrekkende gevolgen hadden, tot en met de oprichting van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging en de daar weer uit voortgekomen Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.

Het is nuttig om daar even bij stil te staan, nu we allerwege geconfronteerd worden met de bewering dat we in een bij uitstek dynamische tijd leven en dat alle normen en waarden in een nooit gekend tempo veranderen. Ik zal de dynamiek van deze tijd zeker niet ontkennen; maar de snelheid waarmee het Nederlandse volk in de laatste jaren „milieubewust” is geworden, zoals dat heet, is zeker niet groter of verwonderlijker dan de snelheid waarmee de Nederlanders zich driekwart eeuw geleden bewust werden van de rijkdommen die natuur en landschap in hun dagelijkse omgeving te bieden hadden. En dan te bedenken, dat er in die tijd geen radio en geen televisie waren, geen albums en gekleurde plaatwerken, nog geen natuurhistorisch verenigingsleven, geen natuurbescherming en geen I.V.N., en dat het publiek toen nauwelijks op reis ging. Daar staan echter twee uiterst belangrijke opzichten tegenover, waarin de toenmalige generatie boven ons bevoorrecht was: zij hadden Heimans en Thijssse, én: zij hadden nog natuur. Zij hadden surrogaten als televisie, kleurenfilm en plaatwerken niet nodig: ze hadden de werkelijkheid, die onze generatie na driekwart eeuw van vooruitgangsillusionisme, cultuurtechnische vernietiging, industrialisatie en verkeersrazernij zo goed als geheel verloren heeft.

De twee geestelijke nazaten van Heimans en Thijssse, voor wier huldiging wij hier vandaag bijeen zijn, behoren evenals ikzelf tot de generatie die deze afbraak, deze ondergang, gedurende ons gehele leven van dag tot dag bewust hebben ondergaan. De jongeren onder ons kunnen zich niet voorstellen hoe wij hier onder geleden hebben en nog lijden, hoezeer dit ons hele bestaan bepaald en getekend heeft. Er is een ongewone geestkracht en levensmoed voor nodig om desondanks, zoals onze twee prijswinnaars steeds geleefd hebben, onveranderd blijmoedig en enthous-

siaast te blijven, niet in wrokkend defaitisme te vervallen, onvermoeid tegen de stroom in te blijven gaan. Romain Rolland heeft het, in een andere samenhang, zó uitgedrukt: „ware heldenmoed is, de wereld te zien zoals zij is en haar toch lief te hebben”. Dat zoiets ons, nuchtere Hollanders, pathetisch in de oren klinkt, wil nog niet zeggen dat het daarom niet waar is.

Heimans en Thijssse leefden in een wereld waarin heldere slootjes vol waterranonkels en salamanders, waterkevers en bootsmannetjes tot de dagelijkse omgeving van de Hollanders behoorden, evenals de bermen en slootkanten met walstro en moerasspirea, de bonte graslanden met grutto's, tureluurs en watersnippen, de hagen met sleedoorn en wilde roos, of, in het oosten des lands, de heitjes en schraallanden met vetblad en nacht-orchis, beenbreek en zonnedaauw, Spaanse ruiter en klokjesgentiaan, met in het voorjaar, in deze maand april allerwege het jubelen van de wulpen en de warmbruine kleur van de bloeiende gagel. Het was toen heel wat eenvoudiger dan het nu is, om met al die zo verschillende en tegelijk zo nauw met elkaar verbonden wezens vertrouwd te raken, er waarlijk mee om te gaan. Omgang is het juiste woord, en er is dan ook geen treffender titel te bedenken voor deze levensinhoud dan „Omgang met planten”, zoals Thijssse het boek genoemd heeft dat ik persoonlijk zijn beste en meest karakteristieke werk vind en dat alle plantenvrienden heeft geïnspireerd.

De omgang met planten en dieren die Heimans en Thijssse hun medemensen leerden, berustte op kennis; iets wat tegenwoordig wel eens wat gemakkelijk veronachtzaamd wordt, in een tijd waarin het kennis-element bij het onderwijs steeds lager genoteerd schijnt te staan en waarin steeds meer mensen er een afkeer van lijken te krijgen zich ergens voor in te spannen. Dat was

echter geen kennis uit de tweede hand, geen schoolboekjeswijsheid, het was rechtstreekse kennis door eigen onderzoek en eigen ervaring. Zo werkten Heimans en Thijssse niet alleen zelf, maar zo droegen zij het ook steeds aan anderen over. Deze kennis door zelfwerkzaamheid bracht die verbondenheid en vertrouwdheid met onze medeschepselen met zich mee, waarvoor „belangstelling” een veel te zwak woord is. Dit overdragen van de innerlijke betrokkenheid met de levende wezens om ons heen in al hun verscheidenheid, in woord en geschrift, in een even eenvoudige als beeldende en oorspronkelijke taal, dat was het geheim van Heimans en Thijssse. En als wij nu enkelen onder hun nazaten huldigen door de toekenning van een Heimans en Thijssse-prijs, dan is dat omdat zij deze vertrouwdheid in de omgang met planten en dieren met een soortgelijke bewogenheid en geestdrift als Heimans en Thijssse op anderen hebben weten over te brengen, ieder volgens zijn aard en op zijn manier.

Waren het bij onze vorige bijeenkomst drie vogelmensen, thans zijn het twee plantenkenners en plantenvrienden die wij willen huldigen. Wanneer wij dan nu onze aandacht op ieder van hen afzonderlijk richten, begin ik met de heer J. Landwehr te Amstelveen, niet zozeer omdat hij de jongste van de twee is als wel omdat hem de eerste plaats in het alfabet toekomt.

Onze vriend Landwehr bezit een benijdenswaardig veelzijdige begaafdheid. Hij is namelijk op minstens drie gebieden creatief: als kweker, als beeldend kunstenaar en als schrijver. Het meest oorspronkelijk is zijn scheppende bezigheid in dat eerste opzicht, dat ook zijn beroep uitmaakt en waarover ik eerst wil spreken.

Een kweker is gewoonlijk iemand, die er een eer in stelt planten, liefst zo exotisch mogelijke soorten, zoveel mogelijk te veredelen en dan onder kunstmatige omstandigheden

voort te kweken. Het is volstrekt niet mijn bedoeling daarvan ook maar iets negatiefs te zeggen: zulke kwekers oefenen een heel wat edeler beroep uit dan vele andere mensen, en de Floriade is daar om van de glorieuze resultaten van hun inspanning en bekwaamheid te getuigen. Landwehr is echter al vroeg begonnen een andere weg in te slaan, een weg die aansluit bij het pleidooi van Thijssse voor hetgeen Thijssse „leertuinen” of „instructieve plantsoenen” noemde en waarvan Thijssse's Hof het eerste voorbeeld is geweest.

Landwehr, die nu chef is van de technische dienst bij de Gemeentelijke Dienst voor Beplantingen, Sport-, Jeugd- en Recreatiezaken, is nu al bijna veertig jaar geleden begonnen met het denkbeeld in praktijk te brengen, een plantsoen nu eens niet in te richten en op te vullen met kweekprodukten, maar gebruik te maken van onze eigen Nederlandse flora. Dit heeft in de loop der jaren geleid tot het ontstaan van de thans tot over onze grenzen befaamde reeks Heemparken in Amstelveen. Het begin was het vergraven van een bestaand waterloopje tot een vijver met wilde waterplanten en inheemse oeverbegroeiing, later uitgebreid tot het Dr. Lely-plantsoen. Daarop sloot aan het vergraven van de grotere plas „de Braak”, die geheel ingericht werd met inheemse planten, ook houtsoorten, tot het tegenwoordige grote heempark de Braak. Naderhand zijn daar nog andere heemparken bijgekomen, zoals het Maurits-plantsoen en het Van Leer-park. Maar de meeste bekendheid heeft het Jac. P. Thijssse-park gekregen, dat ook een ander karakter heeft dan de tot dusver genoemde heemtuinen.

Ook het Jac. P. Thijssse-park is geleidelijk aan gegroeid. Het eerste deel ontstond in 1939 in het moerasbos langs de zuidoever van de Hoornsloot, waarbij gebruik gemaakt werd van aanwezige oude wilgen en groepen van

andere bomen. Langzamerhand werden daar echter meer oeverstroken, dus ook drogere terreinen, aan toegevoegd, en daar werd het milieu geschikt gemaakt en gehouden voor vele inheemse planten die andere en veelal zeer verschillende eisen aan hun milieu stellen. Er zijn loofbosvegetaties ontstaan van voedselrijke gronden, maar ook biotopen voor duinplanten, zelfs (zonder zinkrijke grond) voor zinkviooltjes. De grootste prestatie is echter geweest het voorbereiden en in stand houden van terreinen waar planten van voedselarme moerassen, zoals oligotrofe vennen en ombrotrofe hoogvenen, niet alleen in leven blijven maar zich ook werkelijk in stand weten te houden en zich spontaan vermenigvuldigen. Alle ingewijden weten, dat de meedogenloze alomtegenwoordige kunstmestvergiftiging van ons milieu, die met een mooi woord „eutrofiëring” wordt genoemd, een van de twee hoofdoorzaken is van de verarming van onze flora; dat een van onze meest kenmerkende flora-elementen, nl. onze atlantische soorten, hierdoor het sterkst bedreigd worden; en hoe moeilijk het is, juist die soorten, tegen de overal voortsluipende ontaarding in, te behouden. Bij milieu-evaluaties op oecologische grondslag, zoals we die tegenwoordig uitvoeren, wordt dan ook aan oligotrafente vegetaties, dus vegetaties van voedselarm milieu, de hoogste waarde toegekend. We kunnen dan ook wel zeggen, dat Landwehr zijn grootste successen juist heeft geboekt met dergelijke soorten, zoals het klimopklokje (*Wahlenbergia hederacea*), het vetblad (*Pinguicula vulgaris*), het moerashertshooi (*Hypericum elodes*), de lavendelheide (*Andromeda polifolia*), en onze gentianen en *Vaccinium*-soorten. Het gaat in totaal om verscheidene honderden soorten.

Voor mensen die geen idee hebben van planten en hun milieu, is het bijzonder moeilijk, zich voor te stellen hoeveel kennis, toewijding en volharding voor zulke resultaten no-

dig zijn. Tot deze buitenstaanders behoren ook wel sommige zoölogen, die er aan gewend zijn geraakt dat vogels niet alleen als *individu* gemakkelijk actief een hun beter passend plekje kunnen zoeken, maar dat althans sommige vogelsoorten, zoals de merel, de kievit en de scholekster, zich ook als *soort* zonder bezwaar aan nieuwe milieus blijken te hebben kunnen aanpassen. U zult het volgende verhaal wel niet willen geloven, maar het is werkelijk gebeurd. Tijdens een werkbespreking tussen botanici en zoölogen, die zich allen onderzoekers ten dienste van het natuurbehoud noemden, verklaarde een zoöloog, dat hij niet begreep waarom die botanici zich toch zo druk maakten over de achteruitgang van de Nederlandse flora. De oplossing was toch eenvoudig genoeg: men behoefde slechts alle zaden van in Nederland inheemse planten in een vliegtuig te verzamelen, een rondvlucht over ons landje te maken en de zaden met milde hand uit te strooien, dan kwam alles weer terecht.

Dit is natuurlijk baarlijke nonsens, en de desbetreffende zoöloog zou er goed aan doen eens een week bij Landwehr in de leer te gaan. Misschien zou hij dan zowel enige nederigheid als enige kennis van zaken verwerwen.

Wat Landwehr tot stand heeft gebracht is een kunstwerk, zij het niet in de gebruikelijke tuinarchitectonische zin. Zijn methode bestaat hierin, dat hij de soorten uit het wild betreft, liefst als zaad en als het enigszins kan in het eigen land, dat hij ze dan uitzaait, uitkweekt en vermenigvuldigt, en ze dan in een groot aantal exemplaren tegelijk uitzet op de voor iedere soort geschikt gemaakte standplaats. Het geheim schuilt zowel in de kennis en het vaak intuïtief aanvoelen van wat nu de meest juiste standplaats is, als in het grote aantal individuen. In het begin is het veelal niet bekend wat nu precies de milieueisen van de soort zijn, en men kan

daarin dus enige ruimtelijke variatie inbrengen, in de trant van iets hogere of iets lagere waterstand, iets meer of iets minder humus, enz. De planten van de desbetreffende soort zullen in het algemeen op elk van die micro-milieus wel aanslaan, maar zich werkelijk aanpassen, zich voortplanten en handhaven, doen ze slechts onder uitermate specifieke omstandigheden. Van de hele uitgeplante populatie blijft dus maar een klein deel voortbestaan, en het is dat deel waaraan Landwehr nauwkeurig kan nagaan wát de desbetreffende soort nu eigenlijk precies verlangt.

De opzet, de inrichting, de uitbreiding en de verdere ontwikkeling van de Heemparken van Amstelveen zijn te danken aan het initiatief, de kundigheid, het doorzettingsvermogen en het enthousiasme van Landwehr. Maar het is ook duidelijk, dat hij dit alles niet zou hebben kunnen ondernemen als zijn ambtelijke superieuren niet achter hem gestaan zouden hebben. Met name zijn directe chef, de heer Broerse, de thans gepensioneerde Directeur van Beplantingen, heeft Landwehrs werk van de aanvang af gesteund, er steeds het juiste begrip voor opgebracht, en hem alle mogelijkheden geboden die hij nodig had. Wij zijn de heer Broerse daarvoor bijzonder erkentelijk en het verheugt ons dan ook zeer, dat hij hier vandaag aanwezig is, zodat ik hem onze dank kan betuigen.

Behalve met levend materiaal is de heer Landwehr ook creatief in woord en beeld. Om te beginnen met hetgeen het beste aansluit bij zijn hoofdwerk, noem ik vooreerst zijn handleiding voor tuinarchitecten en tuinbouwscholen, „Het tekenen van bomen en heesters”, en zijn bijdragen over het gebruik van heemplanten in de tuinarchitectuur, verschenen in „de Tuinbouwgids”. Bijzonder waardevol en origineel is zijn „Geschiedslijst van wilde planten voor heemparken, bloemenweiden en bermen”, uitgegeven door de Dienst voor Plantsoenen van Am-

Fig. 2.
*De heer Landwehr
(rechts) ontvangt
de gelukwensen
van Prof. Westhoff.*

stelveen. Samen met de heer Broerse schreef de heer Landwehr een boekje over de Heemparken, getiteld „Heemparkwandelingen in Amstelveen”; voor het I.V.N. schreef hij een brochure over het bekende moerasplanten-reservaat aan de Poel van Amstelveen, dat reeds in de eerste jaargangen van *De Levende Natuur* en in het boekje „Door het Rietland” door Heimans en Thijsse werd beschreven.

Er is echter nog een derde kwaliteit van Landwehr waardoor hij in ruimere kring naam heeft gemaakt: dat is zijn kundigheid als nauwkeurig en liefdevol uitbeelder van wilde planten in pentekeningen en aquarellen. Het meest bekend geworden zijn de 447 illustraties van Nederlandse bladmossen, waarvan niet zozeer de microscopische details als wel de fraaie habitustekeningen bij kleine vergroting de oorspronkelijkheid uitmaken. Deze tekeningen, het resultaat van dertig jaar werk, zijn, voorzien van een even originele en belangrijke tekst, die geschreven is door Dr. J. J. Barkman, in 1966 uitgegeven door de K.N.N.V. als „Atlas van de Nederlandse Bladmossen”.

Reeds eerder had Landwehr de tekeningen klaar voor een even volledige en gedetail-

leerde atlas van de Nederlandse grassen, die echter helaas nooit heeft kunnen verschijnen, o.a. omdat het boek „Grasses” van Hubbard met zijn eveneens zeer fraaie tekeningen de markt al bezet heeft. Een grote serie aquarellen voor een atlas van Nederlandse paddestoelen is niet gereed gekomen. Maar wat wél voltooid is, en wat we de bekroning van zijn levenswerk mogen noemen, dat is een verzameling aquarellen van alle inheemse orchideeën van Europa en het nabije Oosten, met name Turkije, niet alleen van alle soorten, maar ook van alle belangrijke oecotypen en variëteiten. Met een nooit aflatende volharding heeft Landwehr gedurende vele jaren iedere vakantie besteed aan reizen door geheel Europa en in Turkije, waarop hij al deze soorten wist op te sporen en met kleurendia's en aantekeningen vast te leggen. Thuis werkte hij dan dit alles uit tot zeer zorgvuldige, minutieus nauwkeurige en werkelijk prachtige aquarellen. Deze verzameling verdient in ieder geval in kleurendruk te verschijnen, hetgeen natuurlijk financieel gezien alleen mogelijk is als er een coproductie in verschillende landen tot stand komt. Het verheugt mij buitengewoon te kunnen zeggen, dat het er naar uitziet dat dit inder-

daad zal gelukken, en wel dank zij de belangstelling van een Nederlandse uitgever. De publikatie van deze „Atlas van de wilde orchideeën in Europa en het mediterrane gebied” zal een gebeurtenis zijn, waar wij allen met spanning en grote verwachting naar uitzien, en die de kroon op Landwehrs levenswerk zal worden.

Ik kom dan nu mijn goede oude vriend Edouard Eugène van der Voo toe te spreken, gepensioneerd medewerker van wijlen het Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud, maar still going strong en in het maatschappelijke leven nog altijd actief in een functie, die altijd een van zijn hartewensen is geweest: als rentmeester van het landgoed Linschoten, dat sinds de dood van de laatste particuliere eigenaar thans als stichting een privé natuureservaat vormt. Het beheren van zo'n reservaat is een vorm van toegepaste plantenecologie en vegetatiekunde en komt daardoor dicht bij de dagelijkse werkzaamheden van de heer Landwehr.

Onder het vele dat Van der Voo verder nog met Landwehr gemeen heeft — ik noem bv. hun beider belangstelling voor en kennis van onze mosflora — behoort ook hun beider artistieke aanleg. Van der Voo heeft deze aanleg vermoedelijk geërfd van zijn vader, die kunstschilder was. Bij hemzelf heeft deze artistieke creativiteit zich echter niet zozeer geuit in de beeldende kunst, behalve dan in de natuurfotografie, als wel in woord en geschrift.

Evenals ikzelf heeft Van der Voo het voorrecht gehad, reeds als kleine jongen in de bijzonderheden van de inheemse plantenwereld te worden ingewijd door zijn moeder. Een van de geheimen van de werkelijke vertrouwdheid met planten en dieren is, dat men er heel jong mee moet beginnen, evenals met pianospelen of balletdansen. Wie zich

pas in zijn puberteit of later voor planten en dieren gaat interesseren kan zeker een voortreffelijk bioloog worden, maar tot een echte veldbioloog, een nazaat van Heimans en Thijssen, zal hij het toch maar zelden meer kunnen brengen en in onze verarmde tijd zal hij daarin wel helemaal niet meer slagen.

Van de N.J.N., die voor vele huidige veldbiologen de broedstoof is geweest, heeft Van der Voo in zijn jonge jaren geen deel uitmaakt, maar wel was hij een actief lid en later voorzitter van de plaatselijke ornithologische club „de Tureluurs” te Linschoten en omstreken, waarvan het territorium grensde aan dat van de bekende Goudse club „Hirundo”, waaruit o.a. Dr. A. Scheygrond, hier eveneens aanwezig, is voortgekomen. Naderhand, in Rotterdam, zou de toewijding van Van der Voo aan de 120 leden tellende natuurhistorische club „de Zwaluw” hem een schooljaar kosten.

Het lag voor de hand dat Van der Voo de biologie-studie zou verkiezen, en hij is daar dan ook aan begonnen, maar helaas is hij een der slachtoffers geworden van de crisis van de dertiger jaren, waardoor hij zijn studie niet kon voltooien. Van deze harde en wrede tijd kunnen onze huidige jongeren, die op de welvaart smalen en tegelijk alle voordelen daarvan genieten, alsof het vanzelf spreekt, zich geen voorstelling maken. Toch heeft dit alles ook zijn positieve kanten gehad. Zou Van der Voo zijn biologie-studie hebben voltooid, dan zou hij een voortreffelijk leraar zijn geworden, maar we zouden hem vermoedelijk nooit op het RIVON hebben kunnen verwelkomen en hij zou in ieder geval hier nu niet hebben gezeten, althans niet op deze plaats.

Dank zij de oprichting van de „Stichting Onderzoek Levensgemeenschappen” (SOL), enige jaren na de oorlog, kreeg Van der Voo eindelijk de kans zich geheel aan de veldbiologie te wijden. Als lid van een team van

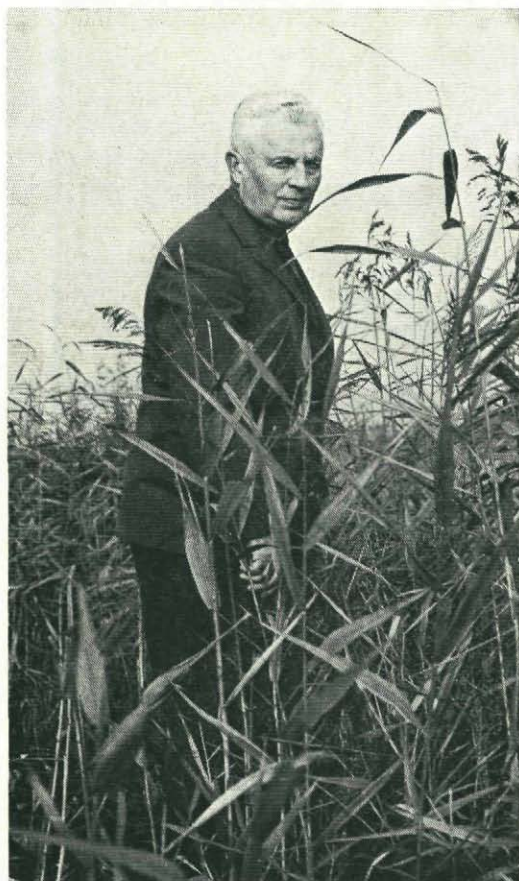

Fig. 3. *De heer Van der Voo in het reservaat „Kamerikse Nessen”.*

onderzoekers heeft hij eerst de typeninventarisatie van oude rivierlopen op zich genomen, en daarna die van de voedselarme vennen. Hij heeft dat met grote toewijding en nauwgezetheid gedaan, en honderden voorbeeldige rapporten zijn daarvan een blijvend getuigenis. Toen het onderzoek van de oude rivierlopen zijn bekroning vond in enige gedegen wetenschappelijke publikaties in het inmiddels helaas overleden tijdschrift „Wentia”, had ik het voorrecht samen met Van der Voo daarin de oecologie van een aantal water- en oeverplanten van dit oecosysteem te mogen beschrijven; maar al het gedetailleerde en geduldige veldonderzoek dat aan

deze publikatie ten grondslag ligt, is het werk van Van der Voo geweest. Deed Van der Voo dit onderzoek eerst als werknemer van ZWO voor de reeds genoemde stichting SOL, na enige jaren gelukte het hem als vast medewerker te verbinden aan het RIVON, waar ik het voorrecht heb gehad een aantal jaren met hem samen te werken. Behalve voor het onderzoek van de staatsnatuurreervaten en particuliere natuurgebieden heeft hij zich daarbij ook verdienstelijk gemaakt voor onderzoek en beheer van terreinen van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, met name het Naardermeer, de Kamerikse Nessen en Kampina. Voor iemand, die eerst op latere leeftijd aan al zulk ook in fysiek opzicht inspannend onderzoek is begonnen, is dit alles een opmerkelijke prestatie, hoe vanzelfsprekend het menigeen ook geleken mag hebben als gevolg van het aanstekelijk jeugdig enthousiasme en de onvermoeide werklust waardoor Van der Voo steeds beziield was. Toch is dit alles niet de eigenlijke reden waarom wij hem nu in het zonnetje hebben gezet. Dat doen wij, in overeenstemming met de doeleinden onze Stichtingen, veel meer om al hetgeen hij daarenboven heeft gedaan door in woord en geschrift getuigenis af te leggen van hetgeen hem bezig hield en zodoende anderen in het domein van plant en levensgemeenschap, van flora en vegetatie in te wijden. Ik heb een veertigtal publikaties van Van der Voo geteld — afgezien van al zijn gestencilde rapporten —, maar het kunnen er best meer zijn. Het merendeel daarvan verscheen in „De Levende Natuur”, de traditie van Heimans en Thijssen en van het RIVON getrouw; maar daarnaast treffen we publikaties van zijn hand aan in „Gorteria”, de „Wetenschappelijke Mededelingen van de K.N.N.V.”, „Buxbaumia”, „Natura”, het „Natuurhistorisch Maandblad” (Limburg), „Brabantia”, de „Mededelingen van het We-

tenschappelijk Genootschap Goeree-Overflakkee", de „Stichts-Hollandse Mededelingen" en het reeds eerder genoemde „Wentia": alles in een zeer persoonlijke, levendige, fijnzinnige stijl en betoogtrant, zorgvuldig gesteld en geredigeerd.

Enkele titels: „Tussen Lek en Ronde Venen"; „Het landgoed Linschoten"; „Landscheidingen, polders en houtkaden in de Stichts-Hollandse polders"; „Het Teeselinkven"; „Het Claerkamper Meer"; „Het Broekhuizer Broek"; „Landschap en plantengroei van stroomgeulen in het land van Maas en Waal"; „Muurbegroeiingen"; „Vondsten van zeldzame veenmossen"; „De Kamerikse Nessen in het oude Miland". Zijn monografie van een van zijn meest geliefde plantesoorten, de drijvende egelskop, is helaas nog onvoltooid gebleven, maar dat komt vooral omdat hij de laatste jaren deel uitmaakt van het team van vier vrienden die een groot deel van hun tijd besteden aan het schrijven van het werk „Wilde Planten, flora en vegetatie van onze natuurgebieden", uitgegeven door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. De twee delen van dit werk die tot dusver verschenen zijn, leggen mede getuigenis af van Van der Voo's werkkraft, zijn enthousiasme en zijn vermogen om zijn kennis aan anderen over te dragen.

Maar al zou dit alles voor menigeen een meer dan voldoende tijdsvulling betekenen, Van der Voo behoort evenals Heimans en Thijssse en ook Landwehr tot die mensen die

des te meer doen naarmate ze minder tijd hebben en die er altijd nog van alles bij weten te ondernemen.

Hij heeft namelijk steeds de roeping gevoeld om ook door middel van het gesproken woord te getuigen van wat hem bezielde. Ontelbaar zijn de lezingen, voordrachten en cursussen die hij heeft gehouden en de excursies die hij heeft geleid: voor afdelingen van de K.N.N.V., voor de N.J.N., voor het I.V.N., voor alle mogelijke plaatselijke organisaties, voor kleuters en schoolkinderen, middelbare scholieren en volwassenen. Hij was jaren lang een zeer gewaardeerd docent van het Biologisch Werkkamp voor het Onderwijs. Niet in de laatste plaats moeten hier genoemd worden de technische ambtenaren in opleiding bij het Staatsbosbeheer, die stage kwamen lopen bij het RIVON, en de vele studenten en promovendi, die hij bij hun onderzoek leiding en steun gaf, altijd belangeloos en zonder dat ooit enige moeite hem te veel was. Een van de opmerkelijke kwaliteiten van mijn vriend Edouard, die hij met Thijssse gemeen had, is, dat ik hem nooit heb horen klagen over zichzelf of zijn werk.

Hoewel onze vriend Van der Voo reeds enige jaren de leeftijd heeft bereikt waarop hij van een welverdiende rust zou mogen genieten, is hij dat nog geenszins van plan, en ik hoop dat de Nederlandse samenleving zich dan ook nog lang in zijn werkkraft en zijn fijnzinnige opgewektheid zal mogen verheugen.